

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№1(1)/2023, 49-54

ФИЛОСОФИЯ

УДК: 78.01

DOI: [10.52754/16948823_2023_1\(1\)_7](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_1(1)_7)

МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНДА МУЗЫКАЛЫК КАБЫЛ АЛУУНУ ӨНҮКТҮРҮҮ

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ШКОЛЬНИКОВ

DEVELOPMENT OF MUSICAL PERCEPTION OF SCHOOLCHILDREN

Мурзакматов Аманбек Камытович

Мурзакматов Аманбек Камытович

Murzakmatov Amanbek Kamytovich

филос.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.филос.н., доцент, Ошский государственный университет
PhD, Associate Professor, Osh State University

suzak70@mail.ru

Абдираим уулу Куштарбек

Абдираим уулу Куштарбек

Abdiraim uulu Kushtarbek

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
master's student, Osh State University

kushtar_abdiraimov98@icloud.com

МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНДА МУЗЫКАЛЫК КАБЫЛ АЛУУНУ ӨНҮКТҮРҮҮ

Аннотация

Бул макалада музыка сабагынын жүрүшүндө мектеп окуучуларынын ар кыл класстарынын музыкалык кабыл алуусун калыптандыруу; окуучулардын музыкалык кабылдоосун өнүктүрүү ыкмалары көрсөтүлөт.

Ачык сөздөр: музыка сабагы, музыкалык кабыл алуу, музыкалык кызыгуу, музыкалык адабият.

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ШКОЛЬНИКОВ

DEVELOPMENT OF MUSICAL PERCEPTION OF SCHOOLCHILDREN

Аннотация

В данной статье речь идет о формировании музыкального восприятия школьников разных классов в ходе уроков музыки; представлены приемы развития музыкального слуха учащихся.

Abstract

This article is about the formation of musical perception of schoolchildren of different classes during music lessons; techniques for developing students' musical ear are presented. The results of the development of their interest in music and singing are discussed.

Ключевые слова: урок музыки, музыкальное восприятие, музыкальный интерес, музыкальная литература.

Keywords: music lesson, musical perception, musical interest, musical literature.

Жалпы билим берүүчү мектепте музыка сабагы музыканы сүйгөн, классикалык, заманбап жана элдик музыканын мыкты чыгармаларында камтылган композитордун идеяларынын тереңдигин, анын сезимдерин, ой толгоолорун түшүнө алган ойчул угуучуну калыптандырууга багытталган. Демек, музыкалык кабыл алууну өнүктүрүү мектеп окуучуларына музыкалык тарбия берүүнүн негизги милдеттеринин бири болуп саналат. Бул маселеге байланыштуу Д. Б. Кабалевский мындай деп жазат: «Интерес к музыке, увлеченность музыкой, любовь к ней, обязательное условие для того, чтобы она широко раскрыла и подарила детям свою красоту, для того, чтобы она могла выполнить свою воспитательную и познавательную рол... Любые же попытки воспитывать и обучать того, кто музыкой не заинтересовался, не увлекся, не полюбил ее, обречены на неуспех» [2].

Тилекке каршы, азыркы учурдагы жаштардын көпчүлүк бөлүгүнүн «олуттуу музыка» деп аталган нерсеге болгон кызыгуусу жок. Мындай жагдайдын бир себеби болуп өнүкпөгөн музыкалык кабыл алуу, анын натыйжасы болуп жаштардын музыкалык маданиятынын калыптанбагандыгы саналат. Ушулардын себеби болуп жаш балдардын музыкалык маданиятын тарбиялоо ишиндеги кемчиликтер, эң оболу бала бакча менен башталгыч мектептердеги музыкалык кабыл алууну калыптандыруудагы олуттуу кетирген каталиктер эсептелет.

Балдардын искусствону кабыл алуусун өнүктүрүү маселелерин көптөгөн ата мекендик жана чет элдик мугалимдердин, психологдордун, эстетиктердин эмгектеринен байкоого болот. Изилдөөгө Б. В. Асафьев, Б. М. Теплов, Б. Л. Яворский, В. Н. Шацкая, Н. Л. Грозненская, Д. Б. Кабалевский, В. Д. Остроменский, В. В. Медушевский, Е.В. Назайкинский, Н. А. Ветлугина жана башкалар чоң салым кошкон. Бул авторлордун илимий-методикалык эмгектеринде музыкалык тарбиялоо сабактарында кенже класстын мектеп окуучуларынын музыканы кабыл алуу жөндөмүн өнүктүрүүнүн, калыптандыруунун ар кандай педагогикалык жолдору ачып көрсөтүлгөн.

Музыкалык тарбиянын милдеттери жаш баланын инсандык сапаттарын ар тараптуу жана гармониялуу тарбиялоонун жалпы максатына баш ийдирилет жана музыкалык искусствонун өзгөчөлүгүн жана мектепке чейинки балдардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен түзүлөт.

1. Музыкага болгон сүйүүсүн тарбиялоо.
2. Аларды түрдүү музыкалык чыгармалар менен тааныштыруу.
3. Эмоционалдык боорукердикти, көңүлчөөктүктү өнүктүрүү.
4. Музыкалык табиттин пайда болушуна жана алгачкы көрүнүшүнө көмөктөшүү.
5. Балдарга жеткиликтүү болгон музыкалык ишмердүүлүктүн бардык түрлөрү боюнча чыгармачылык активдүүлүктү өнүктүрүү.

Кенже класстагы мектеп окуучуларынын музыкалык кабыл алуусу боюнча маселеге В.К. Белобородованын, Т.В. Нагорнаянын, С.Х. Шаломовичтин эмгектеринде көңүл бурулат [1]. Алар кенже класстагы мектеп окуучуларында музыкалык кабылдоонун сенсомотордук мүнөзү басымдуулук кылаарын жана музыкалык чыгармалардын каармандары менен түздөн-түз кайгыруу же кубануу, эмоционалдык идентификация болууга жакын экендигин белгилешкен.

Жаш балдардын аң-сезимдүү музыкалык кабылдоосун калыптандыруу – жаш курак өзгөчөлүктөрүнөн көз каранды болгон татаал, бирдей эмес жараян болуп саналат. Жети жаштагы балдар үчүн өзүн-өзү ар кандай формада көрсөтүүнү каалоо мүнөздүү. Мисалы, үн,

визуалдык, оозеки, кыймыл түрүндө. Аларда визуалдык-окуя таасирлери угууга караганда басымдуулук кылат. Бул окуучулар музыканын мүнөзүн кыймыл-аракетте активдүү билдиришип, музыкалык образдардын сүрөттөрүн тартышат. Сегиз-тогуз жаштардагы балдар музыканы бир кыйла дифференцияланган угуп кабыл алууга жөндөмдүү болушат. Максаттуу иш алып барганда аларга мелодиянын, ритмдин, ладдын ж.б. үнүнүн бийиктигинин ачык-айрым ролун түшүнүү жеткиликтүү болот. Тогуз жаштагы балдар музыка жөнүндө оозеки билдирүүлөрдү жасоо тажрыйбасына ээ болушат, бирок сөз байлыгы жетишсиз калыптангандыгы байкалат. Ошондуктан окуучулардын сөз байлыгын кеңейтүү боюнча максаттуу иш алып баруу зарыл.

Мектеп окуучуларынын музыканы кабылдоо жөндөмү айрым этаптардан өтүү аркылуу ырааттуу өнүгөт. Ал этаптар өтө так чектерге ээ эмес, бирок баары бир айырмаланып турушат [4].

Биринчи этап (7-8, Балдар искусство мектебинин 1-2-класстары). Окуучулардын музыкалык кабылдоосу ачык эмоционалдуу, жалпыланган, конкреттүү-образдуу болот. Музыкалык чыгарманын жалпы мүнөзүн, музыкалык экспрессивдүүлүк негизги каражаттарын (темп, динамика, регистр, режим, тембр жана башкалар.) жакшы кабыл алышат. Жандуу образдарга, жөнөкөй жана түшүнүктүү тилге жана формага ээ балалыктын тааныш дүйнөсүн баяндап берген шайыр музыканы жактырышат. 1,5-2,5 мүнөт музыканы кунт коюп угууга жөндөмдүү. Окуучулардын музыкалык ой жүгүртүүсү жана угуусу али жетишээрлик деңгээлде өнүгө элек, Алардын турмуштук тажрыйбасы дагы аз.

Экинчи этап (9-10 жаш, Балдар искусство мектебинин 3-4-класстары). Музыканы кабыл алуунун эмоционалдуулугу музыканын маанисин түшүнүүгө аракет кылуу менен толукталат: ал эмне жөнүндө, түшүндүрмөлөрдү алуу (аталышы, сюжети, жаралуу тарыхы).

Бул курактагы балдарга баатырдык темадагы музыка, элдик музыка жагат. Музыкалык чыгарманы 3-5 мүнөт кунт коюп угууга жөндөмдүү. Башталгыч класстын окуучулары тынчы жок, ошондуктан алардын жаш курак өзгөчөлүгүнө жараша бир түрдүү, монотондуу ишмердүүлүк кылууга болбойт.

Муну эске алып, окуучулардын көңүл бурушу менен кабыл алуусунун мокоп калбашына каршы туруш үчүн, тез чарчап калууну болтурбаш үчүн, ошону менен бирге эле учурда балдар «тажатма» деген сөз менен аныктап жүргөн абалга жетпеш үчүн музыканы угуу сабагында мугалимдер тынымсыз ар кандай иш-аракеттерди (ырдоо, музыка угуу, музыкалык чыгарма тууралуу сүйлөшүү, музыкалык аспаптарда ойноо ж.б.) алмаштырып туруусу керек [4].

Кабыл алуу процессин изилдөөчүлөр искусствону жана музыканы кабыл алуунун бир нече тибин аныкташат, анын ичинде кабылдоонун ар бир тибин белгилүү бир жаш мезгилине туура келет.

Баёо-реалисттик кабылдоо эстетикалык нерсени кабылдоонун баштапкы же биринчи тепкичи болуп саналат. Ал мектепке чейинки балдар үчүн же кээ бир жаш мектеп окуучулары үчүн мүнөздүү. Баёо-реалисттик кабылдоодо жаш баланын өзүн-өзү аңдоосу негизинен жаш балдардын эгоцентристтик ой жүгүртүүсүнө негизделет. Көркөм чыгарманы эмоционалдуу кабылдап жаткан жаш бала ошол чыгармада баяндалган кырдаалды чындап эле болгон нерсе катары, ал эми анын каармандарын чындап жашаган же жашап жаткан адамдар катары кабыл алат. Жаш балдарда искусство чыгармаларын эстетикалык кабыл алуунун ушул этабынын

башкы милдети болуп тигил же бул музыкалык чыгармалардагы каармандарды аныктоодо жардам берүү болуп саналат. Ал нерсе музыкалык чыгармаларда музыкалык интонациялар катары көрсөтүлүшү мүмкүн [5; 7].

Искусствону кабыл алуунун интуитивдик-эстетикалык тиби – жаш балдардын кабылдоосун өнүктүрүүнүн кийинки этабы. Ал кенже класстын окуучуларынын жаш курагына көбүрөөк ылайык келет. Башталгыч мектеп курагындагы балдарда рефлексиялык жөндөмдүүлүктөр калыптанат жана өнүгөт (В.В.Давыдов, Д.Б. Элконин ж.б.), анын аркасында бала өзүнө көңүл буруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. "Эстетикалык рефлексия" эстетикалык объектилерди кабыл алуу процессинде баланын өзүн-өзү баалоосу катары ачылат. Өзүнүн эмоционалдык кабылдоосун башка адамдын эмоционалдык кабылдоосу менен салыштыруу билүүсү жаш балдарды искусствону кабыл алуунун интуитивдик-реалисттик тибине жеткирет. Окуучулар өз алдынча, алдын ала ойлонбой эле көркөм чыгарманы кимдир бирөө жараткан деген тыянакка келишет. Бирок көп учурда бул автордукту өзгөчө жөндөмү бар сүрөтчү-жаратуучуга эмес карапайым адамга (апасына, агасына, мугалимге ж.б.) ыйгарышат. Карым-катнаш төмөнкү субъектилерден турат: бала – каарман – автор. Искусствону интуитивдик-эстетикалык кабыл алууда бул карым-катнаш окуучу тарабынан мындан ары жашоонун так көчүрмөсү катары кабыл алынбайт. Көркөм чыгарма жараткан, турмушта чындап жашаган автор, кенже класстын окуучуларына чыныгы турмуштагы нерсе менен ойдон чыгарылган нерсенин ортосундагы чекти ажыратууга мүмкүндүк берет [5].

Искусствону кабыл алуунун өнүгүшүнүн жогорку деңгээли болуп, ошол процеске автордун образы аралашкан учур болгон эстетикалык кабылдоонун өзү саналат. Автордун образын аныктоо менен бирге, жаш бала аны реалдуу эмес инсан катары жана анын идеялары, сезимдери жана тажрыйбасы ал тарабынан чыгарманын мазмуну жана көркөм формасысында ишке ашырылганын түшүнөт [5; 7].

Учурда эстетикалык кабылдоо искусствону «гумандаштырып» кабыл алуу катары чечмеленет жана жаш балдарга көркөм билим берүү тармагындагы окумуштуулардын (Л. В. Горюнова, Г. Н. Кудина, А. А. Мелик-Пашаев, Б. Н. Неменский, З. Н. Новлянская, Л. В. Школяр ж.б.) изилдөө предмети болуп саналат [5].

Ошентип, искусствону, анын ичинде музыканы дагы эстетикалык кабыл алуу, вертикаль түрүндө болот жана өзүнө төмөнкү типтерди камтыйт – баёо-реалисттик, интуитивдик-эстетикалык жана кабылдоонун накта эстетикалык тиби.

Искусствону эстетикалык кабыл алуу жана музыканы кабыл алуу процессинде кабыл алынган нерсенин «жанданышы» жана «гумандуу болушу» болуп өтөт. Музыкалык кабылдоо учурунда кенже класстын окуучуларында пайда болгон эмоциялар, ички ой толгоолор, маанайлар, ойлор музыканы гана таанып билүүгө алып келбестен адамдын өзүн-өзү таанып билүүсүнө дагы алып алып келет. Музыканы кабыл алуу процессинде төмөнкү негизги субъектилерди айырмалашат: автор (композитор), аткаруучу, угуучу (мектеп окуучусу) жана каарман.

Музыкалык кабыл алууну калыптандырууда балдардын жаш курактык өзгөчөлүктөрү эске алынат. Кичинекей мектеп окуучуларынын музыкалык кабылдоосу эмоционалдык, жалпыланган нерседен тартып аң-сезимдүү жана дифференцияланган нерсеге чейин өнүгүп отурат.

Колдонулган адабияттар

1. Белобородова В.К. Развитие музыкального восприятия младших школьников // Музыкальное воспитание в школе [Текст] / В. К. Белобородова. - М.: Музыка, 1978. Вып. 13. С. 54-66.
2. Кабалевский, Д. Еще о педагогических оценках на уроках музыки // Музыка в школе [Текст] / Д. Кабалевский – Москва: Издательство «Просвещение», 1986. №4. – 7-13-бб.
3. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия [Текст] / Е. В. Назайкинский. - М.: Музыка, 1972. 383 с.
4. Психология музыкальной деятельности: Теория и практика: учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / Д. К. Кирнарская, Н. И. Киященко, К. В. Тарасова и др.; под ред. Г. М. Цыпина. - М.: Академия, 2003. 368 с.
5. Тагильцева Н. Г. Эстетическое воспитание обучающихся: учебное пособие по дисциплине «Психолого-педагогические основы восприятия детьми искусства» для студентов высших учебных заведений [Текст] / Н. Г. Тагильцева. - Екатеринбург, УрГПУ, 2010. 142 с.
6. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей [Текст] / Б. М. Теплов. - М.: Наука, 2003. 282 с.
7. Козубаев, О., Ыразаков, Д., & Камбарова, Н. (2023). Проблемы духовности в современной музыке. *Вестник Ошского государственного университета*, (1), 170-178. https://doi.org/10.52754/16948610_2023_1_21. EDN: ХИКОТГ.